

ARHITECTURA TEMPLELOR NEOASIRIENE ȘI NEOBABILONIENE: ANALIZĂ CONTEXTUALĂ ȘI INTERPRETARE FUNCȚIONALĂ

MIHAELA DRAGOMIR*

Teza de doctorat¹ conține 414 pagini de text (volumul I) și 342 de pagini cu anexe și imagini (volumul II). Volumul I este structurat în opt capitole: I. Introducere și Metodologie; II. Aria geografică și scurtă istorie; III. Tipologii arhitectonice și contexte arheologice; IV. Biblioteci și arhive în templele neoasiriene² și neobabiloniene; V. Analiza distribuției materialelor în contextele templelor neoasiriene și neobabiloniene; VI. Templul neoasirian și neobabilonian: sectoare funcționale și scheme planimetrice; VII. Rolul economic și politic al templului mesopotamian în mileniul I a.Chr.; VIII. Materiale și tehnici de construcție în epoca neoasiriană și neobabiloniană. Volumul II conține anexele (15 tabele și două grafice), în care se sintetizează diverse aspecte ce au legătură cu templele

---

* e-mail: drgmhl@unife.it; torinobianco@yahoo.com.

Am propus revistei *Studii și Cercetări de Istorie Veche și Arheologie* publicarea rezumatului tezei mele de doctorat, redactate în limba italiană (*L'architettura templare neoassira e neobabilonese: analisi contestuale e interpretazione funzionale*), deoarece am dorit să aduc în atenția cercetătorilor și arheologilor români o perioadă fundamentală a istoriei omenirii. Despre arheologia și istoria artei Orientului Apropiat antic se vorbește și se scrie foarte puțin în România, dată fiind lipsa cercetătorilor cu această specializare foarte dificilă. Din această cauză, istoria Orientului Apropiat antic este văzută, chiar și acum, ca un domeniu exotic, când, din contră, ar trebui să fie studiată cu foarte mare seriozitate și să facă parte, cât mai mult posibil, din programele universitare, mai ales în cadrul specializărilor legate de istorie și arheologie. Consider că este imperativ să se creeze o literatură științifică referitoare la această perioadă istorică și în România. Suntem una dintre puținele țări din Europa, poate chiar singura, în care nu există o literatură și specialiști în acest domeniu. Pentru a îndrepta aceste lipsuri, trebuie doar să ne aducem aminte, după cum spunea marele asiriolog și sumerolog american S.N. Kramer, în chiar titlul cărții sale, că „istoria a început la Sumer”.

¹ A fost susținută public, în data de 11 aprilie 2014, la Universitatea din Ferrara, sub conducerea științifică a prof. univ. dr. Jacopo Ortalli (Universitatea din Ferrara) și a prof. univ. dr. Nicolò Marchetti (Universitatea din Bologna). Comisia pentru examenul de doctorat a fost alcătuită din: prof. dr. Elena Rova (Universitatea din Veneția), prof. dr. Stefano Bruni (Universitatea din Ferrara), prof. dr. Carinna Parraman (University of the West of England – Bristol).

² Corect este, de fapt, neoassirian sau varianta neo-assirian, și așa ar trebui transliterat și în limba română. La fel Assiria, assirian, assiriolog etc. Toate aceste cuvinte provin din akkadiană, de la numele zeului AȘșur.

neosiriene și neobabiloniene, lista ilustrațiilor, bibliografia (inclusiv lista de abrevieri) și 731 de imagini.

INTRODUCERE

În Antichitate se credea că doar zeii puteau lupta cu forțele întunecate ale haosului, asigurând, în acest fel, continuitatea și, mai ales, ordinea, atât de necesare vieții de zi cu zi. Pentru acest motiv, nu exista niciun centru locuit fără un loc de cult. Aceasta este cauza pentru care templul mesopotamian reprezenta, alături de palat, un alt pol important al orașului. În anumite perioade istorice, templului i se atribuia o importanță egală sau chiar superioară celei a palatului, templul și universul religios reprezentând unele dintre punctele de interes în studierea civilizației Orientului Apropiat antic.

În general, marele templu este considerat inima așezării și, datorită faptului că mesopotamienii consacrau orașul unei divinități, localitatea trecea în mâinile zeului orașului, care era și suveranul acestuia, transformându-l, astfel, într-o posesie a sa. Sanctuarul zeului principal ocupa o poziție centrală și dominantă, pentru o lungă perioadă de timp, ceea ce îi asigura un statut privilegiat față de restul nivelului urban. Vorbim despre unul dintre polii esențiali ai orașului, care avea un rol foarte important în organizarea generală a așezării, spre el convergând aproape toate străzile principale, unele dintre acestea fiind legate de porțile urbane. Există, însă, și sanctuare care, pentru exigențe de cult, nu au fost situate în inima orașului, ci în cartierele locuite sau chiar la periferie.

Între sanctuarele mesopotamiene, zigguratul reprezenta, cu siguranță, monumentul cel mai cunoscut, care, pentru mulți, constituie elementul caracteristic al acestei civilizații; acest lucru se întâmplă, mai ales, deoarece, în ciuda cercetărilor efectuate și studiilor publicate, monumentele rămân încă învăluite în cel mai profund mister, fiind atât de îndepărtate de modul nostru actual de a gândi.

Este destul de dificil de imaginat că toate persoanele care aveau o legătură, de orice fel, cu templul, ar fi putut să își găsească un loc în templele săpate până acum, din cauza dimensiunilor destul de reduse și structurii acestora. Putem, în schimb, să credem, având ca punct de pornire mai ales rezultatele campaniilor arheologice, că personalul nu trăia chiar în sanctuar, ci mergea la templu doar când era necesară prezența sa. Ar fi, deci, greșit să credem că sanctuarele mesopotamiene au fost mereu structuri foarte complexe. Acest lucru se întâmplă mai ales în cadrul babilonian și, mult mai puțin, în cel asirian, cu excepția situației când se ia drept model chiar un sanctuar babilonian, așa cum se întâmplă în cazul templului complex al lui Nabû.

Templul era, înainte de toate, casa zeului, construit pentru acesta și nu pentru persoanele care îl frecventau. Pentru antici, reprezenta locul în care divinitatea trăia și în care era servită și hrănită și unde i se asigura satisfacerea tuturor dorințelor. Vorbim despre un loc de cult accesibil doar privilegiaților și nu despre unul colectiv, așa cum este văzută biserica în zilele noastre.

Prezența zeului era mereu identificată în locul în care se găsea podiumul pus lângă unul dintre pereții *adyton*-ului și pe care se găsea statuia zeului, care era zilnic spălată, îmbrăcată și acoperită cu bijuterii, potrivit unui ceremonial foarte precis. Chiar dacă nu a fost găsită nicio statuie de divinitate în acest spațiu al templului, interpretarea acestei amenajări, care caracteriza toate sanctuarele, nu lasă loc niciunui dubiu. Așadar, pe acest podium nu se găsea statuia zeului, ci însemnele, simbolurile sau armele sale. De asemenea, se pare că în fața acestei zone de cult era servit prânzul zeului: masa cu ofrande sau altarele se găseau chiar în fața podiumului, lucru care nu putea fi întâmplător. Cu siguranță, ele erau folosite pentru așezarea și prezentarea mâncării. Aceasta putea să fie pe bază de dulciuri, miere, pâine, carne, fiind oferite și băuturi (apă, bere, vin), câteodată sub formă de libații.

Ar fi greșit să considerăm templele doar ca locuri de cult. Ele reprezentau și o forță economică esențială pentru dezvoltarea comunității. Templul a fost, cu siguranță, o unitate economică fundamentală pentru tot mileniul I a.Chr., chiar dacă este dificil de stabilit aportul său real la activitățile economice. Despre templul neoasirian ca entitate economică știm foarte puțin, deoarece majoritatea cercetătorilor și-au concentrat atenția asupra mării cantități de documente care a fost descoperită referitoare la templele neobabiloniene. În ceea ce privește rolul politic al templelor, putem presupune că a fost unul considerabil, chiar dacă, în marea majoritate a cazurilor, nu există multe informații despre acest aspect.

Și în mileniul I a.Chr. suveranul era regele-constructor, iar templele zeilor erau obiectul preocupărilor sale, chiar dacă activitatea sa principală viza construirea palatului regal.

***

Prin arhitectură se înțelege și se identifică nu doar un spațiu tridimensional în care elemente din edificiu dau structură unui volum, ci și tot ceea ce se găsește în interiorul său, precum mobilă, instalații și obiecte diverse. Potrivit studiilor de semiotică, în acest spațiu tridimensional sunt incluse și persoanele, atunci când acestea se găsesc în interior³.

Pentru a interpreta și a înțelege arhitectura din Mesopotamia, de obicei sunt utilizate trei metode, care au legătură cu spațiul construit, și anume analiza planului clădirii, analiza funcțională și analogia etno-arheologică. Ca o primă abordare, analiza planului este cea mai utilă, pentru că funcția clădirilor se bazează pe scheme predefinite. Analiza funcțională, în schimb, este utilizată atunci când se dorește să se înțeleagă diferitele sectoare ale unei clădiri mai mari. A treia metodă folosește, în cazul în care acest lucru este posibil, comparația între modelele antice și cele moderne⁴.

---

³ Pucci 2008, p. 6.

⁴ Pucci 2008, p. 7.

În condițiile în care pentru arhitectura mesopotamiană lipsesc informații importante despre edificii (cum ar fi numele arhitectului, motivul pentru care a fost construit edificiul, cât de mult a costat acesta), această absență ar putea fi parțial suplinită printr-o corectă analiză a contextului⁵.

OBIECTIVELE ȘI PREZENTAREA LUCRĂRII

Scurt istoric al săpăturilor arheologice și sinteza datelor disponibile

Lucrarea s-a bazat, în principal, pe două tipuri de surse, arheologice și scrise.

Din fericire, datele furnizate de săpăturile arheologice pentru studierea templelor din mileniul I a.Chr. din Asiria și Babilonia sunt disponibile în cantități mari, cu toate că distribuția lor diacronică este inegală. Din punct de vedere arheologic și epigrafic, mileniul I a.Chr. este una dintre cele mai bine documentate perioade din întreaga istorie a Mesopotamiei.

Arheologia descoperă ceea ce cultul ne-a lăsat, adică resturile templelor, obiectele de cult și de mobilier și, uneori, chiar ofrandele. Vestigiile arheologice, arhitectonice, ale acestor temple reprezintă singurul material disponibil, chiar dacă, în mare parte, nu sunt direct accesibile, dar le găsim în rapoartele de săpătură, care au fost deja interpretate și comentate. Din păcate, multe dintre templele săpate până în prezent au fost descoperite ori lipsite de inventar, ori cu foarte puține materiale în interior.

Pentru că vestigiile arhitectonice, uneori, nu sunt suficiente pentru înțelegerea realității, trebuie recurs la al doilea tip de surse, cum ar fi textele, al căror conținut a fost redat pe zecile de mii de tăblițe (deopotrivă artefacte) descoperite până acum. Nu doar în palate, ci și în temple au fost descoperite arhive și biblioteci. Tăblițele sunt o sursă neprețuită de informații cu privire la diferitele aspecte ale templului, de la planimetrie, mobilier, numele regilor constructori, ritualuri și religie până la economia templelor. Inscripțiile regale și documentele din viața de zi cu zi (scrisori, contracte) pot fi datate și, după cum s-a menționat, unele dintre ele conțin informații importante cu privire la construcția sau reconstrucția de temple și la practicile religioase. Prin urmare, tăblițele cele mai utile lucrării de față pot fi împărțite în două grupe, după conținutul informației, literare sau economice.

În plus, toate datele sunt completate de cele iconografice, care, din fericire, pentru perioada în cauză sunt disponibile pe o mare varietate de suporturi, de la cele mai mari, cum ar fi ortostatele găsite în palatele neoasiriene, până la exemplarele cele mai mici, precum sigiliile și piesele din fildeș.

Cercetarea a avut drept punct de pornire rapoartele de săpătură publicate până acum. Lucrarea conține un foarte scurt rezumat despre cercetările de teren efectuate

---

⁵ Pucci 2008, *passim*.

în orașele examinate și despre starea actuală a documentației. Unele dintre aceste situri au fost excavate și cele mai multe dintre rapoartele de săpătură aferente au fost publicate la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX.

Primii care pot fi incluși în categoria arheologilor, chiar dacă nu în adevăratul sens al cuvântului, și care au cercetat situri mesopotamiene, cu care a și început arheologia orientală, sunt A.H. Layard, P.-E. Botta și V. Place, care au condus campanii de săpătură la Nimrud, Ninive și Khorsabad, toți publicându-și rezultatele. Cercetările în aceste situri au continuat, fiind vorba despre unele dintre cele mai bine documentate. În anul 1899, Max Freiherr von Oppenheim a identificat Tell Halaf, iar în anul 1911 au început săpăturile acolo. Rezultatele investigațiilor sale au fost, însă, publicate mult mai târziu. Tell Tayinat a fost descoperit și apoi săpat de C.W. McEwan și R. Braidwood în anul 1935. Încă nu au fost publicate toate rezultatele săpăturilor lor. După mai mult de 70 de ani, cercetările au fost reluate de către o echipă canadiană, condusă de T. Harrison. Unul dintre cele mai importante orașe neoasiriene, Așșur, a fost săpat de arheologii germani, sub conducerea lui W. Andrae, începând cu primii ani ai secolului trecut. Există o mare cantitate de informații cu privire la acest oraș, nu numai pentru epoca neoasiriană, dar și pentru perioadele mai vechi. Pentru unele dintre siturile neoasiriene mai mici, precum Sultantepe, Sharif Khan, Tell Haddad și Tell Ibrahim Bayis, există mai puține informații, în special cu privire la templele descoperite acolo.

Din fericire, situația este mai bună pentru aproape toate siturile neobabiloniene cercetate. Babilon, Borsippa și Uruk au fost cercetate de la începutul secolului trecut, în special de către arheologii germani, care au publicat imediat rezultatele săpăturilor. La Ur, au fost desfășurate mai bine de 10 campanii în anii '30, de către arheologii britanici, sub conducerea lui L. Woolley, care și-a valorificat toate descoperirile într-o serie de publicații. Orașul Larsa, cercetat de către francezi, a beneficiat de o publicare integrală a cercetărilor.

Obiectivele lucrării

S-ar putea crede că, după atâtea campanii arheologice desfășurate pe tot teritoriul Orientului Apropiat antic și după descoperirea atâtor sanctuare, de la cele mai simple până la cele mai complexe, ar trebui să fie posibilă realizarea unei descrieri acurate a acestora și, mai ales, a schemelor lor planimetrice și a sectoarelor funcționale, pentru mai buna înțelegere a ceea ce se întâmpla în interiorul acestor structuri. Din păcate, realitatea nu este aceasta. Chiar dacă religia a făcut obiectul multor studii, analiza templelor nu s-a bucurat de un interes la fel de mare din partea arheologilor.

Cei care s-au ocupat mai mult de acest domeniu, fapt datorat, probabil, săpăturilor lor continue, începând cu primii ani ai secolului XX, sunt arheologii germani. Munca și descoperirile lor au influențat foarte mult și pentru o lungă perioadă de timp ideea noastră despre templul mesopotamian, chiar dacă rezultatele

recente ale săpăturilor și studiilor ne fac să vedem în mod diferit unele aspecte. În mod clar, este vorba despre o structură foarte complexă, într-o măsură chiar mai mare decât se credea înainte.

Obiectul tezei este, așa cum reiese și din titlu, tipologia și evoluția structurilor templelor neoasiriene și neobabiloniene, în capitalele imperiale și în centrele provinciale majore. Am ales acest subiect deoarece literatura arheologică s-a ocupat doar marginal de arhitectura templelor din mileniul I a.Chr., care a fost discutată numai în lucrări de sinteză privind arhitectura templelor mesopotamiene sau arhitectura mesopotamiană în general.

La începutul cercetării a fost definit un interval cronologic clar, în care să se opereze alegerea templelor ce urmau a fi studiate. Având în vedere că obiectivul a fost acela de a vedea evoluția arhitecturii templelor, am considerat oportun să mă opresc asupra a ceea ce literatura de specialitate definește ca fiind epoca neoasiriană și neobabiloniană. Prin urmare, este vorba de templele care au fost descoperite mai ales în partea de sud (Babilonia) și de nord (Asiria) a Mesopotamiei și care datează din mileniul I a.Chr.

Cercetarea a început cu consultarea importantelor lucrări ale lui E. Heinrich⁶ și S. Anastasio⁷, care au furnizat informațiile necesare pentru a putea identifica siturile neoasiriene și neobabiloniene și templele lor, ca și bibliografia referitoare la acestea. Am continuat cu elaborarea listei templelor asupra cărora s-a concentrat cercetarea.

Principalele lucrări de referință au fost acelea întocmite de către arheologii care au săpat în respectivele situri (rapoarte de săpătură și publicațiile ulterioare). Pornind de la respectiva literatură, am analizat arhitectura templelor, fără a uita, însă, contextul istoric.

În această lucrare a fost cercetat templul sub toate aspectele sale. Planurile diferitelor temple au fost studiate și descrise, cu scopul de a încerca determinarea elementelor sau caracteristicilor comune. Alături de plan, a fost studiat și mobilierul de cult descoperit în temple, tot cu scopul de a stabili elementele comune și/sau deosebiriile dintre diversele piese aparținând diferitelor structuri.

Obiectivul a fost acela de a analiza arhitectura acestei perioade în raport cu toate descoperirile arheologice (ornamente, inscripții, obiecte și instalații), ca parte dintr-un spațiu amenajat, în vederea înțelegerii organizării spațiale și a planimetriei templelor. Această teză examinează proiectul arhitectural al templelor, inclusiv planul și orientarea clădirilor, amplasările lor, elementele de design (care apar atât în interiorul, cât și în afara structurilor fizice), precum și elementele de construcție. În plus, s-a încercat înțelegerea și stabilirea funcției spațiilor și elementelor de arhitectură și, în cele din urmă, identificarea și explicarea mobilierului templelor. Au fost analizate spațiile arhitecturale (cum ar fi sălile), elementele structurale (cum ar fi contraforturile) și mobilierul (cum ar fi mesele pentru ofrande), deoarece aceste elemente pot diferi de la un templu la altul sau pot face diferența între un templu și o

---

⁶ Heinrich 1982.

⁷ Anastasio 1995.

clădire laică. Pentru a defini și a înțelege arhitectura unui templu, trebuie să privim religia mesopotamiană ca pe un fenomen conceptual, în care templul este casa zeului, dar nu numai. Uneori, templele au fost și centre administrative și proprietare de terenuri, controlând economia. Prin urmare, templul era centrul comunității, nu numai din punct de vedere religios, ci și economic (vezi fig. 1–2).

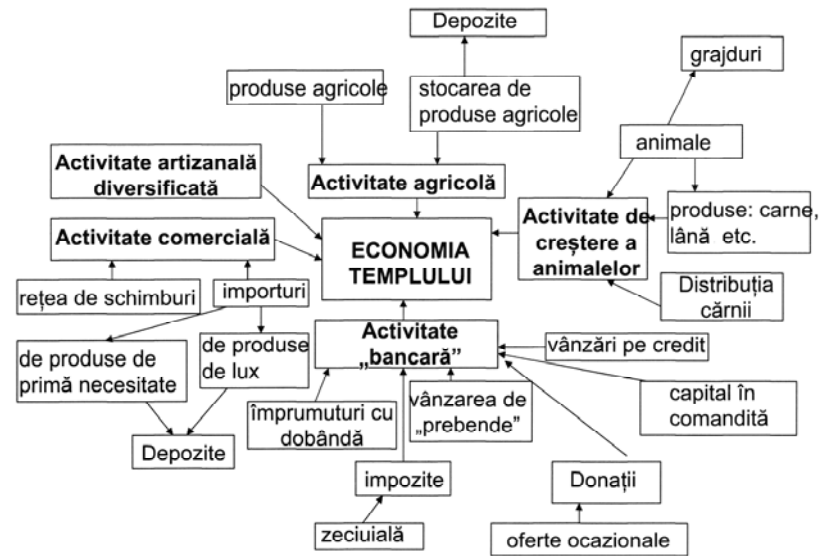

Fig. 1. Activitățile economice ale templului mesopotamian.

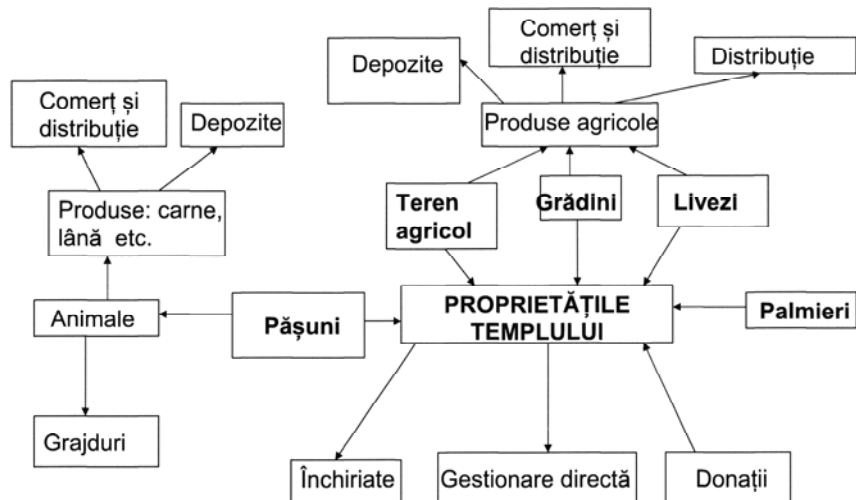

Fig. 2. Proprietățile templului mesopotamian.

În general, în toate templele din această perioadă, existau trei spații foarte importante, chiar esențiale, și anume:

1. Cella, cu *adyton*-ul, sau, în lipsa acestuia, cu nișa de cult. Acesta este locul din templu cu cea mai mare conotație sacră, în care avea loc contactul cu zeul și în care nu putea pătrunde oricine.

2. *Antecella* este locul mesei pentru ofrande și în care se desfășurau anumite ritualuri zilnice; nu exista în toate templele.

3. Vestibulul (sau camera care permitea intrarea în spațiul sacru), ca o barieră între lumea exterioară și cea interioară, între sacru și profan. Acest spațiu putea să nu fie o cameră în sine, ci un portic deschis.

Uneori, spațiile descrise nu reprezentau trei camere distincte, ci erau doar separate de câțiva stâlpi sau de mici pereți despărțitori.

Templele variau în complexitate, iar diversele sectoare formate din camere auxiliare sau grupuri de camere sunt de multe ori atașate sanctuarului. Unele dintre aceste camere erau depozite, altele locuințe pentru preoți sau arhive etc.

Prin urmare, templul din Mesopotamia trebuie perceput ca o importantă instituție socio-economico-religioasă.

Cercetarea a întâmpinat mai multe dificultăți. Prima și cea mai importantă dintre acestea a fost accesul la materialele publicate necesare și, uneori, lipsa aproape totală a publicațiilor definitive pentru un sit. Acest lucru este valabil în special pentru situri care au fost săpate mai recent și care au fost de multe ori publicate doar sub forma mai multor articole scurte într-un număr de periodice. În consecință, o anumită serie de informații, cum ar fi descrierea obiectelor și locul lor de descoperire, este actualmente pierdută.

Din fericire, templele au fost considerate suficient de importante pentru ca, cel puțin, planurile lor să fi fost publicate, astfel încât măcar principalele date să poată fi disponibile. Obiectele descoperite, în cazul în care apar în publicații, sunt doar menționate, incomplet sau chiar eronat, uneori doar în funcție de tipuri, caracteristici sau clasificări, fără alte detalii, desene sau fotografii.

O altă problemă a fost cea a identificării acelor elemente care definesc o clădire drept un templu. Deși această cercetare se ocupă de mileniul I a.Chr., există încă unele cazuri puse sub semnul întrebării, cum ar fi templul în „*Palais*” din Arslan Taș.

Prezentarea lucrării

După cum s-a menționat în primele rânduri, teza, compusă din două volume, este structurată în opt capitole, însoțite de anexe și imagini. Primul capitol este dedicat introducerii și metodologiei. Al doilea se referă la aria geografică (cu cele două zone, neasiriană și neobabiloniană) și la istoria spațiului în cauză.

Prima parte importantă a tezei este constituită de cel de-al treilea capitol, împărțit în două subcapitole, în care fiecare oraș a fost analizat împreună cu templul sau templele sale. Pentru fiecare dintre cele 23 de orașe și 57 de temple a

fost realizată o fișă, care conține datele disponibile, informațiile privind localizarea și istoria săpăturilor, planimetria, obiectele descoperite în interiorul clădirilor, cronologia, sursele posibile și dedicarea templului. Scopul cercetării nu a fost, însă, doar acela de a examina edificiile templelor, ci relaționarea tuturor datelor adunate, această a doua parte a lucrării putând fi văzută, având în vedere complexitatea sa, drept o altă teză în sine.

Capitolul al patrulea examinează bibliotecile și arhivele din templele neosiriene și neobabiloniene. Scrisul a jucat un rol foarte important, fundamental, în contextul religiei și economiei templelor. Din acest motiv, am luat decizia de a dedica un întreg capitol acestui subiect. Colecțiile de texte din Orientul Apropiat antic aveau o natură specifică, drept răspuns la nevoile culturii și civilizației din care făceau parte și au încetat să mai existe atunci când respectivele civilizații au dispărut. Aceste colecții au fost, însă, primele care au utilizat o parte din procedurile bibliotecare de bază, cum ar fi: identificarea de lucrări individuale prin intermediul titlurilor; adunarea într-o serie de scrieri similare; crearea de cataloage⁸. Arhivele și bibliotecile au fost un element vital în Orientul Apropiat antic. Există o diferență clară între arhivă și bibliotecă, între un document de arhivă și unul literar. Primele au fost organizate în funcție de natura și de data lor, o organizare care nu ar avea niciun sens pentru al doilea tip⁹.

Următorul capitol, al cincilea, analizează distribuția materialelor. Spre deosebire de celelalte capitole, acesta nu este structurat în funcție de criteriile geografice, ci de tipologia materialelor găsite. O parte este dedicată mobilierului neosirian și neobabilonian, în timp ce o altă parte analizează decorarea templelor. Regii mesopotamieni au fost, judecând după piesele care sunt reprezentate pe basoreliefuluri, pasionați de mobilierul de lux și, prin urmare, mobilierul templelor a fost întotdeauna de o calitate deosebită¹⁰.

În capitolul al șaselea, împărțit în șapte subcapitole, au fost prezentate diversele tipologii de clădiri, de temple și de camere, precum și diferitele sectoare funcționale ale templului și schemele planimetrice utilizate pentru acestea, după exemplul templului mesopotamian din mileniul I a.Chr.

Capitolul următor, al șaptelea, compus din mai multe subcapitole, conține o analiză a economiei templelor, în care a fost examinată situația socio-economică, personalul (atât cel masculin, cât și cel feminin), sursele de venit, ca și administrația unui templu.

Ultimul capitol prezintă diferitele materiale utilizate în arhitectura mileniului I a.Chr.

Deoarece fiecare capitol conține concluzii, iar în cadrul acestora sunt tratate informații din domenii foarte diverse, am decis ca lucrarea să nu aibă un capitol final de natură concluzivă.

---

⁸ Du Toit 2002, p. 38; Casson 2002, p. 15.

⁹ Weitemeyer 1956, p. 233.

¹⁰ Baker 1966, p. 205.

În al doilea volum, după cum a fost menționat deja, sunt incluse anexele și imaginile. Anexele conțin: diferite tabele (în care au fost asociate diverse informații, cum ar fi dimensiunea, tipologia, zeii, amplasarea, personalul templelor etc.), graficele (privind activitățile templului), lista de imagini și bibliografia.

Bibliografia include toate publicațiile și articolele importante referitoare la templele discutate în cadrul tezei, în dorința de a realiza o listă cât mai completă posibil. Prin dimensiuni și conținut, de la primele publicații, din anul 1800, până la cele mai noi, bibliografia poate fi considerată o lucrare de sine stătătoare.

Ultima parte a tezei, dedicată ilustrației, este importantă prin dimensiuni (reunește peste 730 de imagini) și conținut, incluzând nu doar obișnuitele planuri ale templelor, ci și o bogată iconografie, foarte bine articulată, care arată felul în care acestea erau decorate, precum și diferitele tipuri de mobilier și o mare varietate de obiecte găsite în clădirile examinate.

BIBLIOGRAFIE

Anastasio 1995	Anastasio, S. <i>The Archaeology of Upper Mesopotamia. An Analytical Bibliography for the Pre-Classical Periods</i> (Subartu I), Turnhout.
Baker 1966	Baker, H.S., <i>Furniture in the Ancient World. Origins and Evolution, 3100–475 B.C.</i> , New York.
Casson 2002	Casson, L., <i>Libraries in the Ancient World</i> , New Haven – London.
Du Toit 2002	Du Toit, J.S., <i>The Organization and Use of Documentary Deposits in the Near East from Ancient to Medieval Times: Libraries, Archives, Book Collections and Genizas</i> , Montréal (teză inedită).
Heinrich 1982	Heinrich, E., <i>Die Tempel und Heiligtümer im Alten Mesopotamien, Typologie, Morphologie und Geschichte</i> , 2 volume, Berlin.
Pucci 2008	Pucci, M., <i>Functional Analysis of Space in Syro-Hittite Architecture</i> , Oxford.
Weitemeyer 1956	Weitemeyer, M., <i>Archive and Library Technique in Ancient Mesopotamia</i> , Libri 6, 3, p. 217–238.